

בתלמוד בבלי כתוב:

”דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין (מצוות לא-תעשה) כמניין ימות החמה ומאתיים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם... בא דוד (המלך) והעמידן על אחת עשרה, דכתיב (תהילים טו): ‘מזמור לדוד ה’ מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו...’ בא ישעיהו העמידן על שש, דכתיב (ישעיהו לג): ‘הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד...’ בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב (מיכה ו): ‘הגיד לך אדם מה טוב ומה ה’ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך...’ חזר ישעיהו והעמידן על שתיים שנאמר (ישעיהו נו): ‘כה אמר ה’ שמרו משפט ועשו צדקה...’ בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב): ‘וצדיק באמונתו יחיה...’” (בבלי, מכות כג, ע”ב)

בין הפילוסופים היהודים של ימי הביניים היו שאימצו גישה מצמצמת דומה באשר ליסודות האמונה. י”ג העיקרים של הרמב”ם כוללים אמונה באמת הנצחית של התורה כולה, בביאת המשיח ובתחיית המתים. את 13 העיקרים הללו צמצמו שמעון בן צמח דורן ויוסף אלבו לשלושה: האלוהים, ההתגלות והגמול.

אם הוטל עלי להציג בפניכם את האני מאמין של היהודי הרפורמי ברוח גישה מצמצמת זו, אוכל לבטאו בשתי מילים, הברורות מאליהן כמעט: האמונה ביהדות והאמונה ב’רפורמה’. אנו מאמינים כי הננו המשכה הישיר והטבעי של היהדות ההיסטורית. אנו מכירים בתלותנו בפרשנויות מוקדמות של היהדות ובהתבססותנו עליהן. בו בזמן אנו מאמינים כי שומה עלינו לשכלל ולבצע תיקונים בפרושיה ובביטוייה הקלאסיים של היהדות ברוח ערכי תקופתנו אנו.

השלכותיה של אמירה פשטנית לכאורה זו מרחיקות לכת, והן נוגעות לכל היבט מהיבטי אמונתנו ומעשינו. אדרגם על פי סדר הגיוני וכרונולוגי, שראשון בו תוצב היהדות ורק אחריה – הרפורמה.

אנו, היהודים המתקדמים, לומדים, מלמדים ומקיימים את הדת היהודית ואת התרבות היהודית, ומחייבים מראש כל מה שמציעות מורשת אבותינו ותרבותה. נקודת המוצא שלנו ומושא ההתייחסות שלנו הם מקורות היהדות הקלאסיים, דהיינו, התנ”ך, המשנה, המדרש, התלמוד, הפילוסופיה היהודית והמיסטיקה, ספרות ההלכה, השאלות והתשובות, התפילות והשירה, הכתבים ההיסטוריים, כתבי המוסר וכתבי החסידים, האמנות היהודית והספרות העברית. אנו יהודים שלמים לא פחות מאשר יהודים מכל זרם ביהדות, ובדיוק מסיבה זו דחינו את הצעת רשויות הדת האורתודוקסיות בישראל להכריז על עצמנו ככת דתית נבדלת, דוגמת הקראים או השומרונים, כדי שנהיה זכאים לשוויון זכויות בפני החוק. לא! אנו יהודים גמורים, וכיהודים נמשיך לתבוע הכרה משפטית וזכויות המגיעות לנו בחברה היהודית הדמוקרטית הראשונה.

ביוני 1976 אימץ איגוד הרבנים המתקדמים האמריקאים מסמך שכותרתו ‘היהדות הרפורמית: פרספקטיבה בת 100 שנה’. אף על פי שמדובר בפרספקטיבה בלבד ולא בהוראה או בהנחיה (ואדון בהבחנה זו בהמשך), המסמך משקף הסכמה כללית או מה שניתן לראותו כמדריך לעיקרי היהדות הרפורמית כיום. הוא מתייחס לאלוהים, לעם ישראל, לתורה ולקיום הדת הלכה למעשה. אצטט בקצרה מכל אחד מהנושאים בהתאמה.

האלוהים:

”הכרה באלוהים היתה מאז ומעולם חיונית להישרדותם של בני עמנו... המבחינים שמעמידה תקופתנו ואתגריה של התרבות המודרנית הקשו על כמה מאיתנו את האמונה האיתנה וההבנה החד משמעית. למרות זאת אנו מבססים את חיינו, כיחידים וכקהילה, על קיומו של אלוהים ופתוחים להתנסויות ולתפיסות חדשות של האלוהות. בתוך הפלא הזה, שאנו מכנים חיים, אנו מאמינים בכך, שבני אדם נוצרו בצלם אלוהים ונוטלים חלק בנצחיות האל, למרות המסתורין שאנו מכנים מוות”.

עם ישראל:

”יהודים מלידה או כתוצאה מגיור מהווים יחדיו ברית מיוחדת במינה של אמונה ולאום. כמי שנולדו עברים במזרח הקרוב העתיק, אנו קשורים זה לזה, ככל הקבוצות האתניות, בקשר של שפה, ארץ, מורשת, תרבות ומוסדות. אך עם ישראל הוא מיוחד במינו בשל יחסו לאל ובשל תפיסת הקיום האנושי הנובעת מכך. במהלך ההיסטוריה הארוכה שלנו היו בני עמנו קשורים קשר אמיץ לדתם

תורה :

”התורה היא פרי הקשר בין האל לעם היהודי. התעודות המנציחות את העימותים הקדומים שלנו חשובות לאין שיעור. מחוקקים ונביאים, היסטוריונים ומשוררים העניקו לנו מורשת, אשר מצווה עלינו ללמדה ואשר מילוייה היא הדרך העיקרית לקדושה... יצירת התורה לא פסקה, והיצירתיות היהודית בזמננו אנו היא אך חוליה נוספת בשלשלת המסורת“.

קיום הדת הלכה למעשה :

”היהדות מעדיפה את המעשה על פני האמונה כביטוי עיקרי של חיי הדת. זהו המכשיר שבאמצעותו אנו נלחמים להשיג צדק ושלוש עולמי. היהדות הרפורמית מדגישה אף היא את החובה וההתחייבות... הדרישות הראשונות הנתבעות מאיתנו ראשיתן בהתחייבויות מוסריות, אך הן מתפרסות גם להיבטים נוספים של החיים היהודיים, ובהם: בניית בית יהודי המבוסס על נאמנות למשפחה, למידה הנעשית במשך כל שנות חייו של אדם, תפילת יחיד ותפילה בציבור, קיום מצוות מדי יום ביומו, שמירת השבת והחגים, חגיגת האירועים המרכזיים בחייו של אדם, מעורבות בחיי בית-הכנסת והקהילה ופעילויות אחרות המסייעות להמשך קיומו ולשיפור מצבו של העם היהודי“.

לא כל הרבנים הרפורמים ואנשי השורה יסכימו, כמובן, לכל העיקרים שצוינו. בעידן שלאחר השואה, מקצתם שואלים לטיבו של האל ומפקקים במידת מעורבותו בנעשה בעולם – או אפילו בעצם קיומו. ישנם כאלה המפקקים בנצחיות האדם. המסמך מדגיש גם כי הקשר שבין עם ישראל לדתו הוא קשר בל יינתק. אולם, יהודים רבים רואים בדת רק מרכיב אחד של התרבות היהודית ומורשתה. ובעוד שהדת אכן היתה בעבר המרכיב המכריע, הרי כיום הם יראו בה – ובפרט לאחר הקמת מדינת ישראל – מרכיב שאינו עולה בחשיבותו על מרכיבים אתניים אחרים כגון השפה, הספרות ואורחות חייו של העם. כבודן של התורה שבכתב והתורה שבעל-פה במקומן מונח. ואולם, אף לא יהודי רפורמי אחד יכחיש כיום את מורכבותן – תערובת של ערכים נצחיים וחולשות אנוש בנות חלוף, התגבשות משונה של קדושה שבהשראה ושגיונות אנוש. עם זאת, למרות מגוון דרכי האמונה והדרכים למימושה בקרב היהודים הרפורמים, שום קבוצה לא תרהיב עוז בנפשה להוציא קבוצה אחרת כלשהי מכלל ישראל, או לפקפק בכשרותה בשל סטייתה מעקרונות שהוצגו במסמך 'פרספקטיבה בת 100 שנה':

”השינוי היה וחייב להמשיך להיות עיקרון מנחה בחיים היהודיים“.

אין כמעט צורך להוסיף, שאין הכוונה לשינוי לשם שינוי, אלא לשינויים הבאים לשקף את התפתחות המדע ושיטות הביקורת של ימינו וכן ערכים כלל עולמיים מתקדמים וצורות אסתטיות חדשות. יתר על כן, שינוי זה אינו בהכרח אחיד ביהדות הרפורמית לגווניה השונים, שהרי, כפי שכבר ציינתי, אין אמונה אחידה או ביטוי מעשי אחד מחייב. אוטונומיה של היחיד, הנובעת מאחריותו למעשיו, היא עיקרון רפורמי בסיסי. רוב דמוקרטי של מועצת הרבנים הרפורמים יכול להעביר החלטות הנוגעות לאמונות, קיום מצוות, נוסחי תפילה וכיוצא בהם, אך להחלטות הללו ניתן מעמד של המלצות מלומדות בלבד. האחריות הסופית, ולפיכך הבחירה הסופית, נתונה בידי של הרב או בידי איש השורה, המאמין באמונה כנה ואשר הוכשר לכך על-ידי לימוד הנושא. במובן זה, היהדות הרפורמית היא יהדות לא סמכותית ולא הלכתית ובמילותיו של יוג'ין בורוויץ:¹

”ההלכה קובעת שהיחיד חייב לעשות כמצוות התורה בלא התחשבות ברצונו האישי. דוקטרינה כזו סותרת את דבקותה של היהדות הרפורמית באוטונומיה האישית“.

עד כה דיברתי בהכללות ועל עקרונות מופשטים. אני מבקש להקדיש את שארית דברי לדוגמאות מוחשיות, אשר יבהירו מקצת מן העקרונות הכלליים.

(1) ערך החיים :

ערך חיי כל אדם באשר הוא אדם כערך עליון עולה בחשיבותו על כל שאר מצוות הדת האחרות. אנו מוצאים חוק זה לראשונה במקורות ההלכה הקלאסיים, שם הוא מתייחס לחיי היהודים בלבד. וכך כותב הרמב"ם :

”אבל הגויים/עכו”ם שאין בינינו ובינם מלחמה... אין מסבבים להם המיתה ואסור להצילן אם נטו למות כגון שראה אחד מהן שנפל

לים אינו מעלהו שנאמר 'לא תעמוד על דם רעך' (ניקרא יט, טו) ואין זה רעך" (משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש ד, יא).

שימו לב, שהמילה 'רעך' מופיעה שני פסוקים לאחר מכן במצווה המפורסמת "ואהבת לרעך כמוך..." במקביל ל"בני עמך" בהגבלה שבטית דומה.

במקום אחר, הרמב"ם אוסר על רופאים יהודים לרפא גויים, אלא במקרה שהדבר משרת מטרה אנוכית, כגון למנוע עוינות כלפי יהודים. 'שולחן-ערוך' אוסר על יהודי לסייע בשבת לאישה גויה בלידתה, אף שמבחינה חוקית מדובר בפיקוח נפש. וכך נאמר:

"יולדת היא כחולה שיש בו סכנה, ומחללין עליה את השבת לכל מה שצריכה... ומדליקין לה נר אפילו היא סומא... עכו"ם אין מיילדין אותה בשבת אפילו בדבר שאין בו חילול שבת". ובפירוש 'מגן אברהם' (מאת ר' אברהם אבלי) כתוב: "עכו"ם אין מיילדין, אפילו ישמעאלים (מוסלמים) שאינן עובדי עבודת אלילים" (שולחן ערוך, אורח חיים של א-ב).

והחכם ישראל מאיר הכהן הידוע בכינויו 'חפץ חיים', הנחשב סמכות הלכתית במאה העשרים, כותב בחיבורו משנה ברורה: "ודבחול מיילדין מפני האיבה" – שגם בימות השבוע מסייעים לאישה נוכרייה בלידתה אך (ורק) כדי למנוע עוינות". היהדות הרפורמית דוחה הבחנה זו שבין ערך חייו של היהודי לערך חייו של הלא-יהודי.

(2) שוויון בין המינים:

אנו מאמינים בעקרון השוויון בחיים בפולחן ובפני החוק. לפיכך, עלינו לדחות את הוראת המשנה "האיש קודם לאישה להחיות" (הוריות ג ז), שפירש ר' עובדיה מברטנורא: "האיש קודם לאישה: שהוא מקודש ממנה שהאיש חייב בכל המצוות והאישה אינה חייבת במצוות עשה שהזמן גרמא". הלכה זו מונצחת גם בשולחן ערוך: "ואם שניהם רוצים לטבוע בנהר, הצלת האיש קודם" (שולחן ערוך, יורה דעה רנב, ח), דהיינו, אם גבר ואישה (יהודים) נמצאים שניהם בסכנת טביעה בנהר – חיי הגבר קודמים לחיי האישה. הפליה דומה בתחום אחר נמצאת אצל הרמב"ם:

"עשרה מני פסלות הם כל מי שנמצא בו אחד מהם הרי הוא פסול לעדות. ואלו הן: הנשים והעבדים והקטנים והשוטים והחרשים והסומים והרשעים והבזויין והקרובין והנוגעין בעדותן הרי אלו עשרה". (משנה תורה, הלכות עדות ט, א)

ביהדות הרפורמית נוטלת האישה חלק מלא ושווה בחיי הדת. נשים משמשות רבות וחזניות ועולות לתורה. ועלי לציין שבעוד שעל אף שהותר לנשים להצטרף לגברים בבית-הכנסת ולעלות לתורה כבר לפני זמן רב, הרי רק הודות לרפורמה שהושגה לפני פחות מעשרים שנה, הן מוסמכות היום לרבנות.

(3) תיקון נוסח התפילה:

במשנה נאמר:

"אלו נאמרין בכל לשון... קריאת שמע ותפילה וברכת המזון..." (משנה, סוטה פז, א)

רוב סידורי התפילה הרפורמיים מכילים תפילות רבות בשפה העברית המקורית, אולם העיקרון הבסיסי, שהתפילות צריכות להיות מובנות על ידי אומרן, ולכן עליהן להיות בשפת המקום, אומץ על ידי רבים.

עיקרון נוסף המשתקף בנוסח התפילה הרפורמי הוא, שאל לנו לחזור על תפילות מסורתיות, הנוגדות את דעותינו האישיות או שאנו מפקפקים באמיתותן. דוגמה לכך ניתן למצוא בתפילה העתיקה 'עלינו לשבח'. ישנם יהודים רפורמים רבים (ואני נמנה עמם), אשר אינם יכולים לבטא במצפון נקי את המשפט המסורתי – "שלא עשנו כגויי הארצות". לגביהם, ממשפט זה עולה ריח של גזענות שיש לדחותו מכול וכול. ואכן, מהדורת הסידור החדשה 'שערי תפילה' מציעה ארבע גירסאות שונות לתפילת 'עלינו', שלוש מהן משמיטות את המשפט השנוי-במחלוקת הזה.

וכאן, אני מגיע לנקודה האחרונה העוסקת בתיקון נוסח התפילה – שאלת התפילות החלופיות. אם מטרתה של התפילה להיות ביטוי לדברים שבלב – לבו של כל מתפלל – אי-אפשר לקבוע לה נוסח אחיד ובלתי ניתן לשינוי. 'שערי תפילה' מכיל ארבע תפילות בוקר או ערב של יום חול, עשר תפילות שונות לליל שבת ושש תפילות שחרית לשבת חלופיות. הסידור כולל את מלוא המגוון – החל בתפילות מסורתיות וייחודיות וכלה בתפילה אוניברסלית – ואפילו תפילה אחת שאין בה כלל איזכור של אלוהות. בכולן פסוקים בעברית ממקורותינו הקלאסיים כמו גם מספרותנו המודרנית. אך שוב, יש להדגיש שאף לא אחת מהתפילות הללו ואף לא סידור 'שערי תפילה' כולו, מתיימרים להיות הנוסח הבלעדי או המוסמך של היהדות הרפורמית. למעשה, בבתי כנסת רפורמיים רבים קיימת מגמה לעודד יצירת תפילות מקוריות וחדשניות.

סדרת הדוגמאות הבאה – שבה אסיים את דברי – מיועדת להציג גישה בסיסית שמאפיינת את היהדות הרפורמית, קרי – יושר אישי. אם נמצא כי מקצת מאיסורי העבודה בשבת הם חסרי משמעות ולא ניתן ליישם, אזי נשנה אותם או נשמיטם לחלוטין. אך לא נשלם מס שפתיים להוראות שגויות או לאלה שעבר זמנן ולא נעסוק בלוליינות הלכתית על מנת לשמרן ולקיימן. לסיכום, היהדות הרפורמית נאבקה לבצע רפורמות בביטוייה של הדת ובמימושה המעשי, כדי שלא תעמוד בניגוד לערכים אנושיים וכלל-עולמיים ולאמיתות הנצברות בכל דור ודור. יתר על כן, היהדות הרפורמית מחנכת לסובלנות כלפי בני פלוגתא וכלפי בעלי דעות מנוגדות בקרבנו, ואם יימצאו בקרב מנהיגי היהדות הרפורמית ובקרב אלה שאינם נמנים עם מנהיגיה כאלה שיתנגדו לכמה מרעיונותי – איש לא יחלוק על זכותי לבטאם בחירות מלאה ובגלוי.

